

УДК 343.53

I. Khar

SUBJECT OF A CRIME IN THE SPHERE OF STATE BORDER CONTROL, STATE BORDER INVIOLENT, ENSURING OF MILITARY CONSCRIPTION AND MOBILIZATION

I.O. Khar

*кандидат юридичних наук, доцент,
заступник завідувача кафедри кримінального права,
кримінології, цивільного та господарського права
ВНЗ «Національна академія управління»*

СУБ'ЄКТ ЗЛОЧИНУ У СФЕРІ ОХОРОНИ ДЕРЖАВНОЇ ТАЄМНИЦІ, НЕДОТОРКАНОСТІ ДЕРЖАВНИХ КОРДОНІВ, ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИЗОВУ ТА МОБІЛІЗАЦІЇ

Постановка проблеми. З'ясування суб'єкта складів злочинів у сфері охорони державної таємниці, недоторканності державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації має істотне значення для теорії кримінального права та правозастосовної практики. Проте ці проблеми досить суперечливі, що зумовлює подальше дослідження і переосмислення положень, які стосуються суб'єкта цього злочину.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам суб'єкта злочинів, що стосуються сфери охорони державної таємниці, недоторканності державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації присвятили свої праці такі вчені: А.В. Заїка, В.С. Ковальський, О.В. Кришевич, Р.С. Орловський, Б.Г. Розовський, М.І. Хавронюк, П.П. Андрушко, В.І. Антипов, П.С. Матишевський, І.Г. Поплавський та ін. Проте до цього часу ця проблема не знайшла свого належного вирішення.

Мета статті полягає у з'ясуванні теоретичних і прикладних положень суб'єкта злочину, передбаченого розділом XIV Особливої частини КК України.

Основні результати дослідження. Проблема суб'єкта злочину загалом, а також суб'єкта злочинів у сфері охорони державної таємниці, недоторканності державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації має певний теоретичний і практичний багаж у науці кримінального права [1, с. 137–147; 2, с. 18–20; 3, с. 58; 4, с. 20; 5, с. 3–4; 6, с. 1–260; 7, с. 130; 8, с. 1–318; 9, с. 1–36; 10, с. 1–304; 11, с. 82–86; 12, с. 130–141; 13, с. 1–140]. Питання суб'єкту злочину протягом багатьох років було дискусійним у теорії кримінального права. Зазначимо, що і на сьогодні в ряді моментів, які характеризують цей елемент складу злочину, серед теоретиків єдності поглядів немає. Суб'єктом злочину

кримінальне право визнає фізичну осудну особу (людину), яка досягла до моменту вчинення певного злочину віку, з якого особа, що вчинила суспільно небезпечне діяння, заборонене кримінальним законом, і здатна понести за нього кримінальну відповідальність [14, с. 348; 15, с. 74]. Існує й таке визначення суб'єкта злочину: «...це фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно до Кримінального кодексу може настати кримінальна відповідальність» [16, с. 86; 12, с. 130].

Нам більше імпонує визначення суб'єкта злочину, запропоноване В.Я. Тацієм та В.К. Матвійчуком, оскільки з нього чіткіше визначається вік кримінальної відповідальності.

Історичний аналіз законодавчого підходу до розуміння цього елемента складу злочину дає підстави стверджувати, що вітчизняний закон про кримінальну відповідальність завжди визнавав суб'єктом злочину виключно людину, зокрема до 1 вересня 2014 року, коли вже і юридичну особу можна притягнути до кримінальної відповідальності за деякі кримінальні правопорушення [17, с. 4]. Необхідно зазначити, що вперше в КК України 2001 р. у ч. 1 ст. 18 дається законодавче визначення суб'єкта злочину: «Суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого, відповідно до цього Кодексу, може настати кримінальна відповідальність» [18], також у ч. 2 ст. 18 КК України сформульоване визначення спеціального суб'єкта: «Спеціальним суб'єктом злочину є фізично осудна особа, що вчинила злочин у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність за злочин, суб'єктом якого може бути лише певна особа» [18]. Відсутність будь-якої ознаки загального, а для спеціального — ознак спеціального суб'єкта злочину виключає склад конкретного злочинного діяння й застосування до особи покарання. Ці вимоги стосуються і злочинів, передбачених розділом XIV Особливої частини КК України. Така значущість суб'єкта злочинів у сфері охорони державної таємниці, недоторканності державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації потребує значної уваги до його дослідження. Слід погодитися з думкою, що злочини, передбачені XIV Особливої частини КК України, суттєво відрізняються між собою, а отже, мають чотири родових об'єкти [19, с. 473]. Це, зокрема, режим державної таємниці і конфіденційної інформації, яка є власністю держави; порядок перетинання державного кордону України і безпека міжнародних польотів; порядок комплектування збройних сил та інших військових формувань; ведення військового обліку і підготовки військовозобов'язаних; порядок здійснення міжнародних передач товарів, що підлягають державному експортному контролю. Залежно від перерахованих об'єктів, треба розрізняти суб'єкти злочинів у сфері: 1) охорони державної таємниці та конфіденційної інформації, яка є власністю держави (статті 328–330); 2) недоторканності державного кордону України і безпеки міжнародних польотів (статті 332, 332-1, 334); 3) забезпечення призову і мобілізації, а також військового обліку і підготовки військовозобов'язаних (статті 335, 336, 336-1, 337); 4) забезпечення встановленого порядку здійснення міжнародних передач товарів, що підлягають державному експортному контролю (стаття 333).

Згідно з поділом злочинів цього розділу на чотири групи розглянемо суб'єкти цих злочинів у запропонованій послідовності.

Суб'єкт злочинів у сфері охорони державної таємниці і конфіденційної інформації, яка є власністю держави. Стосовно суб'єкта злочину розголошення державної таємниці (ст. 328 КК) існують такі судження: 1) М.І. Хавронюк заявляє, що суб'єктом злочину, передбаченого ст. 328 КК, є особа, якій відомості, що становлять державну таємницю (конфіденційну інформацію, яка є власністю держави), були довірені або стали відомі у зв'язку з виконанням службових обов'язків [19, с. 475]; 2) Р. С. Орловський стверджує, що «суб'єкт цього злочину спеціальний — це особа, якій відомості, що становлять державну таємницю, були довірені або стали відомі у зв'язку з виконанням службових обов'язків. Це може бути як службова особа, поняття якої дано у примітці до ст. 364 КК, так і інша особа, пов'язана по службі з такими відомостями (секретар, шифрувальник тощо). Для цих осіб Закон України «Про державне таємницю» передбачає спеціальний порядок допуску до державної таємниці і певні обов'язки щодо її охорони. Військовослужбовець за розголошення відомостей військового характеру, що становлять державну таємницю, відповідає за ст. 422 КК» [20, с. 434]; 3) І.Г. Поплавський переконаний, що «суб'єкт цього злочину спеціальний, тобто це особа, яка має доступ до відомостей, віднесених до державної таємниці, якій вони стали відомі або були довірені по службі чи роботі. Згідно ч. 2 ст. 22 Закону допуск до державної таємниці зі ступенями секретності «особливої важливості», «цілком таємно», «таємно» надається дієздатним громадянам України у віці 18 роки, яким він необхідний за умовами своєї службової, виробничої, наукової або науково-дослідної діяльності чи навчання. В особливих випадках, визначених міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади за узгодженням зі Службою безпеки України громадянам України у віці з 16 років може надаватися допуск до державної таємниці зі ступенями таємності «цілком таємно», «таємно», а у віці з 17 років — також до державної таємниці зі ступенем таємності «особливої важливості. Громадяни, яким випадково стали відомі відомості, які містять державну таємницю, і які їх розголосили, не можуть бути суб'єктами цього злочину» [21, с. 675–676]; 4) П. С. Матишевський переконаний, що суб'єктом цього злочину є службова особа, якій такі відомості стали відомі по службі чи по роботі, а також військовослужбовці за тих же умов. Однак, якщо військовослужбовець розголошує відомості військового характеру, які містять державну таємницю, то він, за відсутності в його діях ознак державної зради, підлягає відповідальності за ст. 422 КК. У випадку, коли особа після демобілізації із Збройних сил України, залишення посади або звільнення із установ оборонного значення розголошує відомі їй по службі чи по роботі відомості, що містять державну таємницю, вона несе відповідальність за ст. 328 КК [22, с. 722]; 5) М.І. Хавронюк упевнений, що суб'єктом цього злочину є «особа, якій відомості, що становлять державну таємницю, були довірені або стали відомі у зв'язку з виконанням службових обов'язків. Такою визнається особа, що має відповідний допуск (першої, другої, або третьої форм) до державної таємниці, наданий відповідно до законодавства України. Для кваліфікації злочину немає значення, були такі відомості довірені вказаній особі (надані за реєстром, іншим обліковим документом), чи стали відомі з інших обставин (за специфі-

кою служби певні відомості, що становлять державну таємницю, можуть стати відомі такій особі і випадково). Якщо зазначені відомості випадково стали відомі іншій особі (прибиральниця знайшла втрачений таємний документ, охоронець несподівано підслухав розмову тощо), вона не може нести відповідальність за їх розголошення. Розголошення державної таємниці у сфері оборони (відомостей військового характеру, що становлять державну таємницю), вчинене військовослужбовцем або військовозобов'язаним під час проходження останнім зборів, кваліфікуються за ч. 1 ст. 422 КК. За ст. 328 КК вказані особи несуть відповідальність лише у випадку розголошення ними інформації у сфері економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки й охорони правопорядку, яка становить державну таємницю. Робітники і службовці ЗС та інших військових формувань України за розголошення відомостей військового характеру, що становлять державну таємницю, несуть відповідальність за ст. 328 КК. Іноземець або особа без громадянства можуть бути суб'єктом злочину, передбаченого ст. 328 КК у випадку, коли відповідний доступ до державної таємниці їм було надано як виняток на підставі міжнародного договору України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, або письмового розпорядження Президента України відповідно до законодавства України. Допуск до державної таємниці надається тільки осудним особам віком, як правило, від 18 років (як виняток, такий допуск можуть отримати й особи у віці від 16 до 18 років скажімо, студенти деяких вищих навчальних закладів). Якщо особа, яка не досягла 18 річного віку, фактично отримала відповідний допуск і розголосила відомості, що становлять державну таємницю, вона, відповідно до статті 21, є суб'єктом цього злочину. Недосягнення нею 18-річного віку саме по собі не виключає особу зі сфери суспільних відносин, пов'язаних з охороною державної таємниці, і не припиняє ці відносини» [23, с. 948–949]; 6) В. С. Ковальський та О. В. Кришевич запевняють, що суб'єктом розголошення державної таємниці може бути фізична особа, якій до вчинення злочину виповнилося 16 років і якій ці відомості були довірені або стали відомі у зв'язку з виконанням службових обов'язків. Нею може бути службова особа (див. коментар до ч. 3 ст. 18 КК), а також інша особа, пов'язана по службі з такими відомостями (водій, який приїздить на секретний об'єкт, секретар тощо). Особами, яким відомості, що становлять державну таємницю, довірені у зв'язку з виконанням службових обов'язків, є особи, які мають (чи мали) допуск до державної таємниці (ним визнається оформлення права громадянина на доступ до секретної інформації — ст. 1 ЗУ № 3855-ХІІ), а також допуск до інформації певного ступеня секретності (йдеться про доступ до державної таємниці тобто надання повноважною посадовою особою дозволу громадянину на ознайомлення з конкретною секретною інформацією та провадження діяльності, пов'язаної з державною таємницею або ознайомлення з конкретною секретною інформацією та провадження діяльності, пов'язаної з державною таємницею цією посадовою особою відповідно до її службових повноважень — ст. 1 ЗУ № 3855-ХІІ). Під особами, яким ці відомості спеціально не довірені, але стали відомі у зв'язку з виконанням службових обов'язків, необхідно розуміти осіб, які також мають (чи мали) допуск до державної таємниці,

але не мають доступу до інформації певного ступеня секретності. Такими особами можуть бути експерт, оператора зв'язку тощо. Військовослужбовці за розголошення відомостей невійськового характеру, що становлять державну таємницю, несуть відповідальність за ст. 328 КК. Якщо військовослужбовець розголошує відомості військового характеру, які містять державну таємницю, то він, за відсутності в його діях ознак державної зради, підлягає відповідальності за ст. 422 КК. Коли ж особа після звільнення або демобілізації із ЗС чи з установ оборонного значення розголошує довірені їй або відомі у зв'язку з виконанням попередніх службових обов'язків відомості (військового та будь-якого іншого характеру), що містять державну таємницю, вона притягується до відповідальності за ст. 328 КК. Не можуть бути суб'єктами даного злочину громадяни, котрі розголосили відомості, що становлять державну таємницю, до яких вони не мали доступу в установленому порядку, або які стали їм відомі не у зв'язку із виконанням службових обов'язків і про секретний характер яких вони не мали уявлення [24, с. 745–746].

Аналіз існуючих точок зору на суб'єкт злочину, передбаченого ст. 328 КК, дає нам можливість виокремити з них такі позитивні положення: 1) що суб'єкт цього злочину спеціальний — це особа, якій відомості, що становлять державну таємницю, були довірені або стали відомі у зв'язку з виконанням службових обов'язків; 2) що такою є особа, що має відповідний допуск (першої, другої або третьої форм) до державної таємниці, наданий відповідно до законодавства України; 3) що допуск до державної таємниці надається тільки осудним особам віком, як правило, від 18 років, яким він необхідний за умови своєї службової, виробничої, наукової або науково-дослідної діяльності чи навчання. В особливих випадках, визначених міністерствами, іншими центральними органами державної влади, за узгодженням зі Службою безпеки України громадянам України у віці з 16 років може надаватися допуск до державної таємниці із ступенем таємності «цілком таємно», «таємно», а у віці з 17 років — також до державної таємниці зі ступенем таємниці «особливої важливості»; 4) для цих осіб Закон України «Про державну таємницю» передбачає спеціальний порядок допуску до державної таємниці і певні обов'язки щодо її охорони; 5) для кваліфікації злочину не має значення були такі відомості довірені вказаній особі (надані за реєстром, іншим обліковим документом) чи стали відомі з інших обставин (за специфікою служби певні відомості, що становлять державну таємницю, можуть стати відомі такій особі випадково); 6) що суб'єктом цього злочину може бути як службова особа (див. коментар до ч. 3 ст. 18 КК), так і інша особа, пов'язана по службі чи по роботі з такими відомостями, а також військовослужбовці за таких же умов; 7) якщо військовослужбовець або військовозобов'язаний під час проходження останнім зборів розголошує відомості військового характеру, які містять державну таємницю, то він за відсутності в його діях ознак державної зради, підлягає відповідальності за статтею 422 КК. За ст. 328 КК вказані особи несуть відповідальність лише у випадку розголошення ними інформації у сфері економіки, науки і техніки зовнішніх відносин, державної безпеки й охорони правопорядку, яка становить державну таємницю; 8) у випадку, коли особа після демобілізації із

ЗСУ, залишення посади або звільнення з установ оборонного значення розголошує довірені їй або відомі їй по службі чи роботі відомості, що містять державну таємницю, вона підлягає кримінальній відповідальності за ст. 328 КК; 9) іноземець або особа без громадянства можуть бути суб'єктами злочину, передбаченого ст. 328 КК у випадку, коли відповідний доступ до державної таємниці їм було надано як виняток на підставі міжнародного договору України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, або письмового розпорядження Президента України згідно до законодавства України; 10) особи, яким ці відомості спеціально не довірені, але стали відомі у зв'язку з виконанням службових обов'язків, є такі, які також мають (чи мали) допуск до державної таємниці, але не мають доступу до інформації певного ступеня секретності, можуть бути експерти, оператори зв'язку тощо, несуть відповідальність за ст. 328 КК; 11) не можуть бути суб'єктами цього злочину громадяни, які розголосити відомості, що становлять державну таємницю, до яких вони не мали доступу в установленому порядку, або які стали їм відомі не у зв'язку з виконанням службових обов'язків, і про секретний характер вони не мали уявлення.

Незважаючи на такий перелік позитивних положень, що виокремлені нами з існуючих поглядів на суб'єкт злочину, передбаченого ст. 328 КК, їх недостатньо для визначення суб'єкта цього злочину. Необхідно ще звернутися до чинного законодавства з цієї проблеми. Так, згідно із Законом України «Про державну таємницю» від 21 січня 1994 року № 3855-ХІІ «державна таємниця (далі також – секретна інформація) – вид таємної інформації, що охоплює відомості у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку, розголошення яких може завдати шкоди національній безпеці України та які визнані у порядку, встановленому цим Законом, державною таємницею і підлягають охороні державою» [25]. Гриф секретності – реквізит матеріального носія секретної інформації, що засвідчує ступінь секретності даної інформації [25]. Під доступом до державної таємниці слід розуміти надання повноважною посадовою особою дозволу громадянину на ознайомлення з конкретною секретною інформацією та провадження діяльності, пов'язаної з державною таємницею, або ознайомлення з конкретною секретною інформацією та провадження діяльності, пов'язаної з державною таємницею, цією посадовою особою відповідно до її службових повноважень (ст. 1 Закону) [25]. Відомості, що становлять державну таємницю, містяться у зводі відомостей – акті, в якому зведено переліки відомостей, що згідно з рішеннями державних експертів з питань таємниць становлять державну таємницю у визначених цим Законом сферах (ст. 1 Закону) [25]. Матеріальними носіями секретної інформації є матеріальні об'єкти, в тому числі фізичні поля, в яких відомості, що становлять державну таємницю, відображені у вигляді текстів, знаків, символів, образів, сигналів, технічних рішень, процесів тощо (ст. 1 Закону) [25]. Ступінь секретності («особливої важливості», «цілком таємно», «таємно») – категорія, яка характеризує важливість секретної інформації, ступінь обмеження доступу до неї та рівень її охорони державою (ст. 1 Закону) [25]. Звід відомостей, що становлять держав-

ну таємницю, формує Служба безпеки України на підставі рішень державних експертів з питань таємниць (ст. 12 Закону) [25]. Строк, протягом якого діє рішення про віднесення інформації до державної таємниці, встановлюється державним експертом з питань таємниць з урахуванням ступеня секретності інформації, критерії визначення якого встановлюються Службою безпеки України, та інших обставин. Він не може перевищувати для інформації із ступенем секретності «особливої важливості» — 30 років, для інформації «цілком таємно» — 10 років, для інформації «таємно» — 5 років (ст. 13 Закону) [25].

Залежно від ступеня секретності інформації встановлюються такі форми допуску до державної таємниці: 1) форма 1 — для роботи із секретною інформацією, що має ступені секретності «особливої важливості», «цілком таємно» та «таємно» — 5 років; 2) форма 2 — для роботи із секретною інформацією, що має ступені секретності «цілком таємно» та «таємно» — 7 років; 3) форма 3 — для роботи із секретною інформацією, що має ступінь секретності «таємно» — 10 років (ст. 22 Закону) [25]. Допуск до державної таємниці надається дієздатним громадянам України віком від 18 років, які потребують його за умовами своєї службової, виробничої, наукової чи науково-технічної діяльності або навчання, органами СБУ, а порядок допуску до державної таємниці визначається Кабінетом Міністрів України. В окремих випадках, які визначаються міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади, за погодженням із СБУ громадянам України віком від 16 років може надаватися допуск до державної таємниці із ступенями секретності «цілком таємно» та «таємно», а віком від 17 років — також до державної таємниці із ступенем секретності «особливої важливості» (ст. 22 Закону) [25].

Іноземцям та особам без громадянства доступ до державної таємниці (621/2006) надається у виняткових випадках на підставі міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, або письмового розпорядження Президента України з урахуванням необхідності забезпечення національної безпеки України на підставі пропозицій Ради національної безпеки і оборони України (ст. 27 Закону) [25].

Отже, на підставі проведеного дослідження можна запропонувати таке визначення суб'єкта злочину, передбаченого ст. 328 КК: «Суб'єктом злочину розголошення державної таємниці може бути спеціальний суб'єкт — фізична особа, службова не службова, приватна особа (громадянин України), що до моменту вчинення злочину досягла 18 років, якій ці відомості були довірені або стали відомі зв'язку з виконанням службових обов'язків, за відсутності ознак державної зради або шпигунства, яка має відповідний допуск (першої, другої або третьої форм) до державної таємниці, наданий відповідно до законодавства України, яким він необхідний за умови своєї службової, виробничої, наукової або науково-дослідної діяльності чи навчання. Також в особливих випадках, визначених міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади, за узгодженням з СБУ такими суб'єктами можуть бути громадянам України у віці з 16 років, яким наданий допуск до державної таємниці зі ступенями таємності «цілком таємно» та «таємно», а також громадяни України у віці з 17 років — зі ступенем «особливої важливості»). В особливих випадках

суб'єктом цього злочину може бути іноземець або особа без громадянства, яким надано допуск до державної таємниці з урахуванням необхідності забезпечення національної безпеки України та на підставі договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України або письмового розпорядження Президента України на підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони України».

Суб'єкт злочину втрата документів, що містять державну таємницю (ст. 329 КК). Щодо суб'єкта цього злочину існують такі думки: 1) М.І. Хавронюк наполягає на тому, що «суб'єктом цього злочину є особа, яка мала відповідний допуск до документів або інших матеріальних носіїв секретної інформації, що містять державну таємницю, а також до предметів, відомості про які становлять державну таємницю... Військовослужбовці та військовозобов'язані під час проходження ними зборів за втрату документів, матеріалів, що містять державну таємницю у сфері оборони, або предметів, відомості про які становлять державну таємницю у будь-якій сфері, несуть відповідальність за ч. 2 ст. 422, а за втрату документів і матеріалів, що містять державну таємницю в інших сферах, – за ст. 329 КК» [23, с. 925]; 2) В.С. Ковальський, О.В. Кришевич заявляють, що «суб'єкт цього злочину є фізична осудна особа, якій документи або інші матеріальні носії секретної інформації, що містять державну таємницю, а також предмети, відомості про які становлять державну таємницю, були у встановленому порядку довірені і яка відповідає за їх схоронність. Приватна особа, якій випадково стала відома інформація, що становить державну таємницю, і яка її розголосила (втратила носій), не є суб'єктом аналізованого злочину. Військовослужбовці за втрату зазначених документів, матеріальних носіїв або предметів, притягуються до відповідальності за ст. 422 КК» [24, с. 749]; 3) Р.С. Орловський запевняє, що суб'єктом цього злочину є особа, якій документи, матеріальні носії секретної інформації, предмети були довірені. Це може бути обумовлене або службовими функціями, або роботою, що виконується, або окремим дорученням. Військовослужбовець за втрату документів, що містять відомості військового характеру, відповідає за ст. 422 КК [20, с. 436].

Аналіз існуючих точок зору на суб'єкт злочину, передбаченого ст. 329 КК, дає можливість виділити з них позитивні положення: 1) що суб'єктом цього злочину є фізична особа; 2) що це така особа, якій документи або інші матеріальні носії секретної інформації, що містить державну таємницю, а також предмети, відомості, які становлять державну таємницю, були довірені в установленому порядку і яка відповідає за їх схоронність; 3) особа, яка мала відповідний допуск до таких носіїв.

На підставі чинного законодавства та позитивних положень можна запропонувати таке визначення суб'єкта злочину, передбаченого ст. 329 КК: «Суб'єктом злочину втрата документів, що містять державну таємницю, є фізична осудна особа (громадянин України), якій до моменту вчинення злочину виповнилося 18 років (за винятком допуску з 16 та 17 років), яка мала допуск до документів або інших матеріальних носіїв секретної інформації, що містять державну таємницю, а також предметів, відомості про які становлять

державну таємницю, особою, якій вони були довірені, якщо їх втрата стала результатом порушення встановленого законом порядку поводження із зазначеними документами та іншими матеріальними носіями секретної інформації або предметами».

Суб'єкт злочину передача або збирання відомостей, що становлять службову інформацію, зібрану у процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, у сфері оборони України (ст. 330 КК). Стосовно суб'єкта цього злочину є такі судження: 1) Р. С. Орловський заявляє, що суб'єктом цього злочину є особа, якій відомості, що становлять службову інформацію, були довірені або стали відомі у зв'язку з виконанням службових обов'язків, за відсутності ознак державної зради або шпигунства [20; 437]; 2) В.С. Ковальський, О. В. Кришевич стверджують, що «суб'єктом аналізованого злочину є фізична особа, яка досягла віку кримінальної відповідальності і працює в установі, що володіє відомостями, які становлять предмет цього злочину, тобто йдеться про спеціальний суб'єкт злочину, адже цій особі такі відомості були довірені чи стали відомі у зв'язку з виконанням нею службових обов'язків зі збирання, аналізування або архівування службової інформації. Важливим є те, що ця інформація виникає в результаті використання оперативних джерел, тобто у процесі оперативно-розшукової контррозвідувальної діяльності, або стосується сфери оборони України. Зберігання такого роду інформації іншими особами, не зазначеними в диспозиції коментованої статті, з метою передачі іноземному адресатові, охоплюються поняттям пособництва і має кваліфікуватися за ч. 5 ст. 27, ст. 336 КК» [24, с. 754].

Аналіз існуючих точок зору на суб'єкт злочину, передбаченого ст. 330 КК, дає нам можливість виявити з них такі позитивні положення: 1) що суб'єкт цього злочину — фізична осудна особа, яка досягла віку кримінальної відповідальності; 2) є особа, якій відомості, що становлять службову інформацію, були довірені або стали відомі у зв'язку з виконанням службових обов'язків; 3) що ця інформація виникає в результаті використання оперативних джерел (в процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності або стосується сфери оборони країни).

Оскільки наведені нами позитивні положення є важливими, але недостатніми для з'ясування суб'єкта злочину, передбаченого ст. 330 КК, то необхідно звернутися до чинного законодавства, зокрема до Закону України від 18 лютого 1992 року № 2135-XII «Про оперативно-розшукову діяльність» [26], Закону України від 26 грудня 2002 року № 374-IV «Про контррозвідувальну діяльність» [27], Закону України від 22 березня 2001 року № 2331-III «Про розвідувальні органи України», Закону України від 6 грудня 1991 року № 1932-XII «Про оборону України» [29]. Відповідно до ст. 5 ЗУ «Про оперативно-розшукову діяльність» до службової інформації, зібраної у процесі оперативно-розшукової діяльності, належить інформація, отримана під час проведення такої діяльності оперативними підрозділами МВС; СБУ; Служби зовнішньої розвідки України; Державної прикордонної служби України; розвідувального органу МО України; Національного антикорупційного бюро України [26]. Натомість службовою інформацією, зібраною у процесі контрроз-

відуальної діяльності, є дані про об'єкти і предмети такої діяльності, здобуті СБУ, розвідувальними органами України та Управлінням державної охорони [27]. До службової інформації у сфері оборони України, як це впливає із статті 1 Закону України від 6 грудня 1991 року № 1932-ХІІ «Про оборону України», належать дані, перелічені щодо заходів оборонного характеру [29].

На підставі проведеного нами дослідження можна запропонувати таке визначення суб'єкта злочину, передбаченого ст. 330 КК: «Суб'єктом цього злочину є фізична осудна особа, якій відомості, що становлять службову інформацію (яка виникає в результаті використання оперативних джерел, а саме: в процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності або стосується сфери оборони), були довірені або стали відомі у зв'язку з виконанням службових обов'язків за відсутності ознак державної зради або шпигунства, та якій до моменту вчинення злочину виповнився вік кримінальної відповідальності».

Суб'єкт злочинів, що стосуються недоторканності державного кордону України і безпеки міжнародних польотів (стст. 332, 332-1, 334 КК). Перш за все розглянемо суб'єкт злочину незаконне переправлення осіб через державний кордон (ст. 332 КК). Стосовно суб'єкта цього злочину існують такі погляди: 1) Р.С. Орловський стверджує, що «суб'єктом цього злочину є будь-яка особа, яка досягла до вчинення злочину 16 років. Якщо такі дії вчиняються службовою особою з використанням своїх службових обов'язків, то потрібна кваліфікація за сукупністю статей 332 та 364 КК... У ч. 2 ст. 332 КК передбачена відповідальність за дії, передбачені ч. 2 цієї статті, вчинені... службовою особою з використанням службового становища» [20, с. 439]; 2) В.С. Ковальський, О.В. Кришевич заявляють, що «суб'єктом цього злочину є фізична особа, яка досягла 16 років. У разі вчинення таких дій службовою особою з використанням службового становища матиме місце сукупність злочинів, передбачених ч. 2 ст. 232 і ст. 364 КК» [20, с. 439].

Слід зауважити, що позиція Р.С. Орловського, В.С. Ковальського, О.В. Кришевич щодо суб'єкта злочину, передбаченого ст. 332 КК, суперечить положенням цієї статті, тому запропонуємо визначення суб'єкта злочину, передбаченого ст. 332 КК: «Суб'єктом злочину, передбаченого частинами 1, 2 (за винятком ознаки «ті самі дії, вчинені... службовою особою з використанням службового становища») та ч. 3 цієї статті, є фізична осудна, неслужбова особа (громадянин України, особа без громадянства, громадянин іноземної держави), яким до моменту вчинення злочину виповнилося 16 років, а за ч. 2 цієї статті за ознакою «ті самі дії, вчинені службовою особою з використанням службового становища».

Щодо суб'єкта злочину порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї (ст. 322-1 КК) існують такі погляди: 1) Р.С. Орловський упевнений, що «суб'єктом цього злочину є будь-як особа, яка досягла до вчинення злочину 16 років [20, с. 440]; 2) В.С. Ковальський, О.В. Кришевич стверджують, що суб'єкт цього злочину — загальний, тобто фізична особа, яка досягла 16 років.

Однак названі автори не звертають увагу на те, що в ч. 2 ст. 232-1 КК є таке положення: «ті самі дії, вчинені... службовою особою з використанням

службового становища», тому додаткова кваліфікація за ст. 364 КК у даному разі не потребується. Отже, «Суб'єктом злочину, передбаченого частинами 1 та 2 (за винятком ознаки «ті самі дії, вчинені службовою особою з використанням службового становища») та ч. 3 цієї статті є фізична осудна, приватна, неслужбова особа (громадянин України, особа без громадянства, громадянин іноземної держави), якій до моменту вчинення злочину виповнилося 16 років, а за ознакою «ті самі дії, вчинені службовою особою з використанням службового становища» суб'єктом є службова особа».

Стосовно суб'єкта злочину порушення правил міжнародних польотів (ст. 334 КК) є такі погляди: 1) Р.С. Орловський переконаний, що суб'єктом цього злочину є будь-як особа, яка керує повітряним судном незалежно від його типу і його приналежності [20, с. 444]; 2) Б.Г. Розовський запевняє, що суб'єкт цього злочину спеціальний — член екіпажу (або пілот-одинак) іноземного чи українського повітряного судна, що здійснює політ міжнародними авіалініями, для якого правила міжнародних польотів є обов'язковими. Особи, які вчинили незаконний вліт в Україну або виліт з України шляхом угону чи захоплення повітряного судна, у тому числі члени екіпажу повітряного судна, несуть відповідальність за ст. 278 КК» [30, с. 555]; 3) В.С. Ковальський, О.В. Кришевич переконані, що суб'єкт цього злочину спеціальний, а саме: фізична особа, яка, відповідно до професійних функцій чи службових обов'язків, керує повітряним судном, незалежно від його типу й належності, або є власником приватного літака, має дозвіл на виконання міжнародних польотів і при цьому порушує їх правила. Суб'єктами цього злочину можуть бути громадяни України, іноземні громадяни та особи без громадянства — члени екіпажу повітряного судна.

Аналіз точок зору на суб'єкт злочину, передбаченого ст. 334 КК, надає нам можливість виокремити такі позитивні положення: 1) що суб'єкт злочину спеціальний; 2) це особа, яка відповідно до професійних функцій чи службових обов'язків керує повітряним судном, незалежно від його типу й належності, або є власником приватного літака; 3) особа, яка має дозвіл на виконання міжнародних польотів; 4) це можуть бути громадяни України, іноземні громадяни, особи без громадянства — члени екіпажу.

На підставі проведеного дослідження можна запропонувати таке визначення суб'єкта злочину, передбаченого ст. 334 КК: «Суб'єктом злочину порушення правил міжнародних польотів є фізична осудна, приватна, неслужбова особа (громадянин України, громадянин іноземної держави, особа без громадянства) член екіпажу (або пілот-одинак), якій виповнився вік кримінальної відповідальності, який відповідно до професійних функцій чи службових обов'язків керує повітряним судном незалежно від його типу і приналежності, має дозвіл на виконання міжнародних польотів і при цьому порушує їх правила».

Суб'єкт злочинів у сфері забезпечення призову і мобілізації, а також військового обліку і підготовки військовозобов'язаних (стст. 335, 336, 336-1, 337 КК). Щодо суб'єкта злочину ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом офіцерського складу (ст. 335 КК) є такі судження: 1) Р.С. Орловський наполягає на тому, що «суб'єкт цих злочинів спеціаль-

ний — громадянин України, який досяг 18 років, і на якого законом покладений військовий обов'язок, та особа офіцерського складу» [20, с. 446]; 3) В.С. Ковальський, О.В. Кришевич зазначають, що суб'єкт цього злочину спеціальний, а саме: дві категорії громадян України, які підлягають військовому обов'язку: призовники — особи, приписані до призовних дільниць; військовозобов'язані — особи, які перебувають у запасі для комплектування ЗС та інших військових формувань на особливий період, а також для виконання робіт із забезпечення оборони держави (ч. 9 ст. 1 ЗУ № 2232 — XII).

Аналіз цих поглядів та чинного законодавства дає нам підстави запропонувати авторське визначення цих суб'єктів злочину: «Суб'єктами цих злочинів є фізична осудна особа (громадянин України), яка підлягає військовому обов'язку (призовники — особи, приписані до призовних дільниць) та військовозобов'язані — особи, які перебувають у запасі для комплектування ЗС та інших військових формувань на особливий період, а також для виконання робіт із забезпечення оборони держави».

Суб'єкт злочину ухилення від призову за мобілізацією (ст. 336 КК). Стосовно суб'єкта злочину, передбаченого ст. 336 КК, є такі погляди: 1) В.С. Ковальський, О. В. Кришевич заявляють, що «суб'єкт цього злочину — спеціальний, а саме: військовозобов'язаний, який перебуває в запасі і підпадає за всіма ознаками (віком, статтю, місця проживання тощо) під дію відповідного рішення про мобілізацію, тобто особа, яка підлягає призову за мобілізацією на військову службу, та отримала мобілізаційне розпорядження, повістку або розпорядження військового комісара» [24, с. 770]; 2) М.І. Хавронюк стверджує, що «суб'єктами цього злочину є громадяни України (у т.ч. й ті, які під час мобілізації перебувають за кордоном) чоловічої або жіночої статі — військовозобов'язані, що перебувають в запасі першої (військовозобов'язані, які проходили військову службу й отримали під час її проходження військово-облікову спеціальність) або другої (військовозобов'язані, які не здобули військово-облікової спеціальності під час проходження військової служби або не проходили її взагалі, а також військовозобов'язані жінки) категорій» [19, с. 977].

Аналіз названих вище точок зору дає нам можливість запропонувати таке визначення суб'єкта злочину, передбаченого ст. 336 КК: «Суб'єктом злочину ухилення від призову або мобілізації є фізична осудна особа (громадянин України) віком від 18 років до граничного віку перебування у запасі першого або другого розряду (цей вік встановлено Законом України «Про військовий обов'язок і військову службу») чоловічої або жіночої статі — військовозобов'язані, що перебувають у запасі першої (військовозобов'язані, які проходили військову службу й отримали під час її проходження військово-облікову спеціальність) або другої (військовозобов'язані, які не здобули військово-облікової спеціальності під час проходження військової служби або не проходили її взагалі, а також військовозобов'язані жінки) категорій».

Суб'єкт злочину ухилення від проходження служби цивільного захисту в особливий період чи у разі проведення цільової мобілізації (ст. 336-1 КК). Стосовно суб'єкта злочину, передбаченого ст. 336-1 КК, існує така позиція, що суб'єкт цього злочину спеціальний, а саме: особи рядового та начальницького

складу цивільного захисту. Це визначення є прийнятним, але потребує уточнення: «Суб'єктом злочину ухилення від проходження служби цивільного захисту в особливий період чи у разі проведення цільової мобілізації можуть бути фізичні особи рядового та начальницького складу (громадяни України), які підлягають цивільній мобілізації для проходження служби цивільного захисту в особливий період чи у разі проведення мобілізації, яким виповнився вік кримінальної відповідальності».

Суб'єктом злочину ухилення від військового обліку або спеціальних зборів (ст. 337 КК) може бути фізична осудна особа (лише військовозобов'язана особа), яка перебуває у запасі для комплектування ЗС та інших військових формувань на особливий період, а також для виконання робіт із забезпечення оборони держави (громадяни України), та яка не знята або не виключена з військового обліку [31].

Суб'єкт злочину у сфері забезпечення встановленого порядку здійснення міжнародних передач товарів, що підлягають державному експортному контролю (ст. 333 КК). До цієї сфери відноситься злочин порушення порядку здійснення міжнародних передач товарів, що підлягають державному контролю (ст. 333 КК). Стосовно суб'єкта цього злочину існують такі думки: 1) В.С. Ковальський, О.В. Кришевич стверджують, що суб'єкт цього злочину спеціальний, тобто фізична особа, яка досягла 16-річного віку і наділена повноваженнями видавати дозвіл, оформляти висновки тощо, супроводжувати, вивозити за межі України товари, що підлягають державному експортному контролю [24, с. 763]; 2) Р.С. Орловський зазначає, що «суб'єкт цього злочину загальний — це фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку. Це може бути як особа, яка взагалі не має права здійснювати міжнародні передачі зазначених товарів, так і особа, яка має право на заняття такою діяльністю, але порушує встановлений порядок [20, с. 443]; 3) М.І. Хавронюк переконаний, що суб'єкт злочину загальний, зокрема фізична особа-суб'єкт зовнішньоекономічної діяльності, яка порушує законодавство в галузі державного експортного контролю, а також службові особи спеціально уповноваженого органу виконавчої влади з питань державного експортного контролю та інших органів виконавчої влади, залучених до прийняття рішень у сфері експортного контролю [19, с. 969; 30, с. 553].

Аналіз існуючих поглядів на суб'єкт злочину, передбачений ст. 333 КК України, дає нам можливість виокремити такі позитивні положення: 1) що суб'єктом цього злочину є фізична особа; 2) особа, яка досягла 16-річного віку; 3) особа, як наділена повноваженнями видавати дозвіл оформляти висновки, супроводжувати, вивозити за межі України товари, що підлягають державному експортному контролю.

Аналіз положень статті 333 КК України, а також існуючих точок зору дає змогу запропонувати визначення суб'єкта цього злочину; «Суб'єктом злочину, передбаченого ст. 333 КК, може бути фізична осудна особа-суб'єкт зовнішньоекономічної діяльності, яка порушує законодавство у сфері державного експортного контролю, тобто особа, яка має право на зайняття такою діяльністю, але порушує встановлений порядок, а також не має право здійснювати міжнародні передачі зазначених товарів, якій до моменту вчинення злочину виповни-

лося 16 років». Положення суб'єктів цих злочинів певною мірою знайшли своє відображення і в зарубіжному кримінальному законодавстві [32; 33; 34; 35; 36].

Висновки. На підставі проведеного нами дослідження можна зробити такі висновки: 1) автори публікацій, що стосуються суб'єкта злочинів, передбачених розділом XIV Особливої частини КК України, необґрунтовано використовують для позначення суб'єктів цих злочинів терміни «загальний суб'єкт», «будь-які особи», «особа, якій виповнилось 16 років або 18 років», та не конкретизують суб'єкти цих злочинів; 2) автори не конкретизують суб'єктів злочинів щодо класифікації злочинів та їх види; 3) таке становище призводить до визначення суб'єктів цих злочинів, які створюють лише труднощі для правозастосовних органів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Абдуразаков С.А.* Суб'єкт преступлення по Уголовному кодексу Узбекской ССР/ С.А. Абдуразаков Г.А. Ахмедов// Вопросы совершенствования законодательства Узбекской ССР/ [ред. кол. Г.А. Ахмедов и др.]. — Ташкент, 1970. — С. 137—147.
2. *Абшилава Г.В.* Некоторые особенности производства допроса с участием переводчика/ Г.В. Абшилава// Российский следователь. — 2004. — № 10. — С. 18—20.
3. *Бородин С.В.* К вопросу совершенствования законодательства об уголовной ответственности несовершеннолетних / С.В. Бородин, Н.А. Носков// Современные тенденции развития уголовной политики и уголовного законодательства. — М., 1994. — С. 57—59.
4. *Владимиров В.А.* Суб'єкт преступлення по советскому уголовному праву : [лекция]/ В.А. Владимиров, Г.А. Левицкий. — М. : МООН РСФСР, 1964. — 59 с.
5. *Наумов А.В.* Предприятие на скамье подсудимых / А.В. Наумов // Советская юстиция. 1992. — № 17—18. — С. 3—4.
6. *Орлов В.С.* Суб'єкт преступлення по советскому уголовному праву / В.С. Орлов. — М. : Госюриздат, 1958. — 260 с.
7. *Орымбаев Р.* Специальные субъекты преступления / Р. Орымбаев; отв. ред. Г.И. Баймурзин, — Алма-Ата : Наука Каз ССР, 1977. — 152 с.
8. *Павлов В.Г.* Суб'єкт преступлення / В.Г. Павлов. — СПб : Юридический центр Пресс, 2001. — 318 с.
9. *Розенко В.І.* Суб'єкт злочину/ В.І. Розенко, В.К. Матвійчук // Лекція. — К. : Українська академія внутрішніх справ, 2004. — 36 с.
10. *Светлов А.Я.* Ответственность за должностные преступления / А.Я. Светлов. — К. : Наукова думка, 1978. — 304 с.
11. *Протченко Б.А.* Понятие невменяемости в советском уголовном праве / Б.А. Протченко// Изд. вузов. Правоведение. — 1987. — С. 82—86.
12. *Тацій В.Я.* Суб'єкт злочину / В.Я. Тацій // Кримінальне право України. Загальна частина : Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти / [М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін]; за ред. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. — К. — Х., 2001. — С. 130—141.
13. *Устименко В.В.* Суб'єкт преступлення (понятие и виды): Учеб. пособие / В.В. Устименко. — Х. : Харьк. юрид. ин.-т, 1989. — 140 с.
14. *Полный курс уголовного права : В 5 т. / Под ред. докт. юрид. наук, проф., засл. деятеля науки РФ А.И. Коробеева. — СПб. : Р. Асланов, Юридический центр Пресс, 2008. — Т. 1: Преступление и наказание. — 2008. — 1133 с.*

15. Кримінальне право України. Загальна частина : Практикум [Навч. посібник] / Костенко О.М., Козаченко І.П., Матвійчук В.К. та ін.; за заг. ред. В.К. Матвійчука. — К. : КНТ, 2006. — 432 с.

16. *Шем'яков О.П.* Суб'єкт злочину / О.П. Шем'яков // Кримінальне право України (Загальна частина) / Хохлова І.В., Шем'яков О.П. : [навч. посібник]. — К. : Центр навчальної літератури, 2006. — С. 86—95.

17. Кримінальна відповідальність юридичних осіб в Україні: pro et contra // Юридична газета. — 12 травня 2013. — № 24. — 1.4—9.

18. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 25—26. — Ст. 131.

19. *Хавронюк М.І.* Злочини у сфері охорони державної таємниці, недоторканності державного кордону України, забезпечення призову та мобілізації / М.І. Хавронюк // Кримінальне право України. Особлива частина : підручник (Ю.В. Александров, О.О. Дудоров, В.А.Клименко та ін.); Вид. 2-ге, переробл. та допов.; М.І. Мельника, В.А. Клименка. — К. : Атіка, 2008. — С. 473—485.

20. *Орловський Р.С.* Злочини у сфері охорони державної таємниці, недоторканності державного кордону України, забезпечення призову та мобілізації / Р.С. Орловський // Кримінальне право України : Особлива частина : підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін. ; за ред. проф. В.Я. Тація, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. — 5-те вид., переробл. і допов. — Х. : Право, 2015. — С. 431—448.

21. *Поплавский И.Г.* Преступления в сфере охраны государственной тайны, неприкосновенности границ, обеспечения призыва и мобилизации / И.Г. Поплавский // Уголовный кодекс Украины. Комментарий : Под редакцией Ю.А. Кармазина и Е.Л. Стрельцова. — Харьков, ООО — Одиссей, 2001 — С. 670—695.

22. *Матишевський П.С.* Коментар до статей 328—332, 334—336 КК України / П.С. Матишевський // Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України; За ред. С.С. Яценка. — К. : А.С.К., 2002. — С. 720—732.

23. *Хавронюк М.І.* Злочини у сфері охорони державної таємниці, недоторканності державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації / М.І. Хавронюк // Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. — 9-те вид., переробл. та доповн. — Київ : Юридична думка, 2012. — С. 947—981.

24. *Ковальський В.С.* Злочини у сфері охорони державної таємниці, недоторканності державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації / В.С. Ковальський, О.В. Кришевич // Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д.С. Азаров, В.К. Грищук, А.В. Савченко [та ін.]; за ред. О.М. Джужі, А.В. Савченка, В.В. Чернея. — К. : Юрінком Інтер, 2016. — С. 743— 776.

25. Про державну таємницю : Закон України від 21 січня 1994 року № 3855-ХІІ (із змінами, внесені ми станом на 21.12.2016) // Відомості Верховної ради України. — 1994. — №16. — Ст. 93.

26. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18.02.1992 № 2135-ХІІ // Відомості Верховної ради України. — 1992. — № 22. — Ст. 303.

27. Про контррозвідувальну діяльність: Закон України від 26 грудня 2002 року № 374-IV // Відомості Верховної ради України. — 2003. — № 12. — Ст. 89.

28. Про розвідувальні органи України : Закон України від 22 березня 2001 року № 2331-III // Відомості Верховної ради України. — 2001. — № 19. — Ст. 94.

29. Про оборону України : Закон України від 6 грудня 1991 року № 1932-ХІІ // Відомості Верховної ради України. — 1992. — № 9. — Ст. 106.

30. *Розовський Б.Г.* Злочини у сфері охорони державної таємниці, недоторканості державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації / Б.Г. Розовський // Кримінальне право (Особлива частина): [підручник]; за ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського. — [2-ге вид.]. — К. : ВД «Декор», 2013. — С. 541–559.

31. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25.03.1992 № 2232-ХІІ // Відомості Верховної ради України. — 1992. — № 27. — Ст. 385.

32. *The Polish Penal Code* / edited by candidate of law, assistant professor A.I. Lukashov, and Dj, prof. N.F. Kuznetsova introduction by candidate of law, assistant professor A.I. Lukashov and candidate of law E.A. Sarkisova, translated from Polish by D.A. Barilovitch. — St. Petersburg : “Yundicheskyy Centei Press”, 2001. — 234 p.

33. *The Bulgarian Penal Code* / edited by candidate of Law, assistant professor A.I. Lukashov; introduction by Y.I. Aidarov. — St. Petersburg : “Yuridicheskyy Center — Press”, 2001. — 298 p.

34. *The Swiss Penal Code* / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A.V. Serebrennikova. — St. Petersburg : “Yuridicheskyy Center — Press”, 2002. — 366 p.

35. *THE JAPANESE PENAL CODE* / Edited and introduction by Doctor of Law, prof. A.I. Korobeev. — St. Petersburg : “Yuridicheskyy Center — Press”, 2002. — 226 p.

36. *Criminal Legislation of Norway* / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn. V. Golik; translated from Norwegian A.V. Zhmenya. — St. Petersburg : “Yuridicheskyy Center — Press”, 2002. — 366 p.

REFERENCES

1. *Abdurazakov S.A.* Subekt prestuplenija po Ugolovnomu kodeksu Uzbekskoj SSR/ S.A. Abdurazakov G.A. Ahmedov// Voprosy sovershenstvovanija zakonodatel'stva Uzbekskoj SSR/ [red. kol. G.A. Ahmedov i dr.]. — Tashkent, 1970. — S. 137–147.

2. *Abshilava G.V.* Nekotorye osobennosti proizvodstva doprosa s uchastiem perevodchika/ G.V. Abshilava// Rossijskij sledovatel'. — 2004. — № 10. — S. 18–20.

3. *Borodin S.V.* K voprosu sovershenstvovanija zakonodatel'stva ob ugolovnoj otvetstvennosti nesovershennoletnih / S.V. Borodin, N.A. Noskov// Sovremennyye tendencii razvitiya ugolovnoj politiki i ugolovnogo zakonodatel'stva. — M., 1994. — S. 57–59.

4. *Vladimirov V.A.* Subekt prestuplenija po sovetскому ugolovnomu pravu : [lekciya]/ V.A. Vladimirov, G.A. Levickij. — M. : MOOP RSFSR, 1964. — 59 s.

5. *Naumov A.V.* Predpriyatje na skam'e podsudimyh / A.V. Naumov // Sovetskaja justicija. 1992. — № 17–18. — S. 3–4.

6. *Orlov V.S.* Subekt prestuplenija po sovetскому ugolovnomu pravu / V.S. Orlov. — M. : Gosjurizdat, 1958. — 260 s.

7. *Orymbaev R.* Special'nye subekty prestuplenija / R. Orymbaev; otv. red. G.I. Bajmurzin, — Alma-Ata : Nauka Kaz SSR, 1977. — 152 s.

8. *Pavlov V.G.* Subekt prestuplenija / V.G. Pavlov. — SPb : Juridicheskij centr Press, 2001. — 318 s.

9. *Rozenko V.I.* Subiekt zlochynu/ V.I. Rozenko, V.K. Matviichuk // Lektsiia. — K. : Ukrainska akademiia vnutrishnikh sprav, 2004. — 36 s.

10. *Svetlov A.Ja.* Otvetstvennost' za dolzhnostnye prestuplenija / A.Ja. Svetlov. — K. : Naukova dumka, 1978. — 304 s.

11. *Protchenko B.A.* Ponjatje nevmenjaemosti v sovetском ugolovnom prave / B.A. Protchenko// Izd. vuzov. Pravovedenie. — 1987. — S. 82–86.

12. *Tatsii V.Ya.* Subiekt zlochynu / V.Ya. Tatsii // Kryminalne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna : Pidruch. dlia stud. yuryd. spets. vyshch. zakl. osvity / [M.I. Bazhanov, Yu.V. Baulin, V.I. Borysov ta in.]; za red. M.I. Bazhanova, V.V. Stashysa, V.Ya. Tatsiia. — K. — Kh., 2001. — S. 130—141.

13. *Ustimenko V.V.* Subekt prestuplenija (ponjatie i vidy): Ucheb. posobie / V.V. Ustimenko. — H. : Har'k. jurid. in-t, 1989. — 140 s.

14. Polnyj kurs ugolovnoho prava : V 5 t. / Pod red. dokt. jurid. nauk, prof., zasl. dejaelja nauki RF A.I. Korobeeva. — SPb. : R. Aslanov, Juridicheskij centr Press, 2008. — T. 1: Prestuplenie i nakazanie. — 2008. — 1133 s.

15. Kryminalne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna : Praktykum [Navch. posibnyk] / Kostenko O.M., Kozachenko I.P., Matviichuk V.K. ta in.; za zah. red. V.K. Matviichuka. — K. : KNT, 2006. — 432 s.

16. *Shemiakov O.P.* Subiekt zlochynu / O.P. Shemiakov // Kryminalne pravo Ukrainy (Zahalna chastyna) / Khokhlova I.V., Shemiakov O.P. : [navch. posibnyk]. — K. : Tsentr navchalnoi literatury, 2006. — S. 86—95.

17. Kryminalna vidpovidalnist yurydychnykh osib v Ukraini: pro et contra // Yurydychna hazeta. — 12 travnia 2013. — № 24. — 1.4—9.

18. Kryminalnyi kodeks Ukrainy vid 5 kvitnia 2001 roku // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. — 2001. — № 25—26. — St. 131.

19. *Khavroniuk M.I.* Zlochyny u sferi okhorony derzhavnoi taiemnytsi, nedotorkannosti derzhavnogo kordonu Ukrainy, zabezpechennia pryzovu ta mobilizatsii / M.I. Khavroniuk // Kryminalne pravo Ukrainy. Osoblyva chastyna : pidruchnyk (Yu.V. Aleksandrov, O.O. Dudorov, V.A. Klymenko ta in.); Vyd. 2-he, pererobl. ta dopov.; M.I. Melnyka, V.A. Klymenka. — K. : Atika, 2008. — S. 473—485.

20. *Orlovskiy R.S.* Zlochyny u sferi okhorony derzhavnoi taiemnytsi, nedotorkannosti derzhavnogo kordonu Ukrainy, zabezpechennia pryzovu ta mobilizatsii / R.S. Orlovskiy // Kryminalne pravo Ukrainy : Osoblyva chastyna : pidruchnyk / Yu.V. Baulin, V.I. Borysov, V.I. Tiutiuhin ta in. ; za red. prof. V.Ya. Tatsiia, V.I. Borysova, V.I. Tiutiuhina. — 5-te vyd., pererobl. i dopov. — Kh. : Pravo, 2015. — S. 431—448.

21. *Poplavskij I.G.* Prestuplenija v sfere ohrany gosudarstvennoj tajny, neprikosnovennosti granic, obespechenija pryzyva i mobilizatsii / I.G. Poplavskij // Ugolovnyj kodeks Ukrainy. Kommentarij : Pod redakciej Ju.A. Karmazina i E.L. Strel'cova. — Har'kov, OOO — Odissej, 2001 — S. 670—695.

22. *Matyshevskiy P.S.* Komentar do statei 328—332, 334—336 KK Ukrainy / P.S. Matyshevskiy // Naukovo-praktychnyi komentar do Kryminalnoho kodeksu Ukrainy; Za red. S.S. Yatsenka. — K. : A.S.K., 2002. — S. 720—732.

23. *Khavroniuk M.I.* Zlochyny u sferi okhorony derzhavnoi taiemnytsi, nedotorkannosti derzhavnykh kordoniv, zabezpechennia pryzovu ta mobilizatsii / M.I. Khavroniuk // Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnoho kodeksu Ukrainy / za red. M.I. Melnyka, M.I. Khavroniuka. — 9-te vyd., pererobl. ta dopovn. — Kyiv : Yurydychna dumka, 2012. — S. 947—981.

24. *Kovalskiy V.S.* Zlochyny u sferi okhorony derzhavnoi taiemnytsi, nedotorkannosti derzhavnykh kordoniv, zabezpechennia pryzovu ta mobilizatsii / V.S. Kovalskiy, O.V. Kryshchych // Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnoho kodeksu Ukrainy / D.S. Azarov, V.K. Hryshchuk, A.V. Savchenko [ta in.]; za red. O.M. Dzhuhi, A.V. Savchenka, V.V. Chernicia. — K. : Yurinkom Inter, 2016. — S. 743—776.

25. Pro derzhavnu taiemnytsiu : Zakon Ukrainy vid 21 sichnia 1994 r. № 3855-XII (iz zminamy, vneseny my stanom na 21.12.2016 r.) // Vidomosti Verkhovnoi rady Ukrainy. — 1994. — № 16. — St. 93.

26. Pro operatyvno-rozshukovu diialnist : Zakon Ukrainy vid 18.02.1992 r. № 2135-XII // Vidomosti Verkhovnoi rady Ukrainy. — 1992. — № 22. — St. 303.
27. Pro kontrrozvidualnu diialnist: Zakon Ukrainy vid 26 hrudnia 2002 roku № 374-IV // Vidomosti Verkhovnoi rady Ukrainy. — 2003. — № 12. — St. 89.
28. Pro rozvidualni orhany Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 22 bereznia 2001 roku № 2331-III // Vidomosti Verkhovnoi rady Ukrainy. — 2001. — № 19. — St. 94.
29. Pro oboronu Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 6 hrudnia 1991 roku № 1932-XII // Vidomosti Verkhovnoi rady Ukrainy. — 1992. — № 9. — St. 106.
30. *Rozovskiyi B.H.* Zlochyny u sferi okhorony derzhavnoi taiemnytsi, nedotorkannosti derzhavnykh kordoniv, zabezpechennia pryzovu ta mobilizatsii / B.H. Rozovskiyi // Kryminalne pravo (Osoblyva chastyna): [pidruchnyk]; za red.. O.O. Dudorova, Ye.O. Pysmenskoho. — [2-he vyd.]. — K. : VD «Dekor», 2013. — S. 541—559.
31. Pro viiskovyi oboviazok i viiskovu sluzhbu : Zakon Ukrainy vid 25.03.1992 № 2232-XII // Vidomosti Verkhovnoi rady Ukrainy. — 1992. — № 27. — St. 385.
32. The Polish Penal Code / edited by candidate of law, assistant professor A.I. Lukashov, and Dj, prof. N.F. Kuznetsova introduction by candidate of law, assistant professor A.I. Lukashov and candidate of law E.A. Sarkisova, translated from Polish by D.A. Barilovitch. — St. Petersburg : “Yuridicheskyye Tsenty Press”, 2001.— 234 p.
33. The Bulgarian Penal Code / edited by candidate of Law, assistant professor A.I. Lukashov; introduction by Y.I. Aidarov. — St. Petersburg : “Yuridicheskyye Tsenty Press”, 2001. — 298 p.
34. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A.V. Serebrennikova. — St. Petersburg : “Yuridicheskyye Tsenty Press”, 2002. — 366 p.
35. THE JAPANESE PENAL CODE / Edited and introduction by Doctor of Law, prof. A.I. Korobeev. — St. Petersburg : “Yuridicheskyye Tsenty Press”, 2002. — 226 p.
36. Criminal Legislation of Norway / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn. V. Golik; translated from Norwegian A.V. Zhmenya. — St. Petersburg : “Yuridicheskyye Tsenty Press”, 2002. — 366 p.

Харь І.О. Суб'єкт злочину у сфері охорони державної таємниці, недоторканності державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації

У статті проведено дослідження суб'єкта злочинів у сфері охорони державної таємниці, недоторканності державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації, передбачених розділом XIV Особливої частини Кримінального кодексу України. Запропоновано авторське визначення суб'єкта цих злочинів.

Ключові слова: державна таємниця, розголошення, втрата документів, службова інформація, незаконне переправлення, порушення правила міжнародних перельотів, ухилення від призову та мобілізації.

Харь И.А. Субъект преступления в сфере охраны государственной тайны, неприкосновенности государственных границ, обеспечения призыва и мобилизации

В статье проведено исследование субъекта преступлений в сфере охраны государственной тайны, неприкосновенности государственных границ, обеспечения призыва и мобилизации, предусмотренных разделом XIV Особенной части Уголовного кодекса Украины. Предложено авторское определение субъекта этих преступлений.

Ключевые слова: государственная тайна, разглашение, утрата документов, служебная информация, незаконная переправка, нарушение правил международных перелётов, уклонение от призыва и мобилизации.

Khar I. Subject of a Crime in the Sphere of State Border Control, State Border Inviolability, Ensuring of Military Conscription and Mobilization

In this article, the research of the subject of crimes in the sphere of state border control, state border inviolability, ensuring of military conscription and mobilization, provided for by the Chapter XIV of the Criminal Code of Ukraine, is made. The author's definition of the subject of the mentioned crimes is suggested.

Keywords: *State Secret; Divulcation; Loss of Documents; Official Secret; Illegal Transfer; Violation of International Flight Rules; Draft or Mobilization Evasion*

Стаття надійшла до редакції 14.03.2017.